

П.3059

НАШ ПУТ

Југословенски народни покрет
„Зб о р“

Број 5

Нови Сад, 1936

Цена дин.

II 30 59

ДРУГ ПРЕДСЕДНИК ДИМИТРИЈЕ В. ЉОТИЋ

BIBLIOTEKA JAGORSKI

Br. inv. nab. 5731/59

НАШ ПУТ

Политичко предавање друга ДИМИТРИЈА ЉОТИЋА, претседника Југословенског народног покрета „ЗБОР“, одржаног на дан 5 јула 1936 године у Новом Саду.

ГОСПОДО, ПРИЈАТЕЉИ И ДРУГОВИ,

ово је други пут како говорим у Новом Саду. Први пут сам имао, пре годину дана, то задовољство да говорим пред педесет до шесдесет људи, а данас — хвала Богу — пред више него десет пута толико. Тај одзив, тај размер, показују успон који је Југословенски народни покрет ЗБОР учинио за ову годину дана пуне и непреставе борбе.

Пре него што бих прешао да вам говорим о ономе што чини садржину нашег предавања, хоћу да учиним неколико претходних напомена.

ПРВО: сигурно међу вама који слушате сви људи не припадају нашем покрету. Има оних који су дошли из искрене жеље да виде и чују, па ако нађу истину, они ће прићи, а ако им се учини да није истина они неће прићи. — Затим има оних који имају свој одређен пут и мисле да је тај њихов пут, пут истине, па су дошли више из радозналости. Они су унапред затворили своја врата, тако да разлози неће моћи да продру у њихов ум и срце. — Али, ма који били они што нас слушају, један се општи утисак мора одавде изнети: да овде говоре људи из дубоког уверења. Не говоре зато да би помоћу тога успели у каквим својим намерама не верујући у оно што говоре; не говоре зато да кроз то њихова себичност или други који интерес завладају светом, већ говоре зато што тако мисле и осећају. Такав утисак мора се понети одавде, ма ко био тај који нас слуша. (Аплауз, узвици: „Тако је“ — одобравање). Било да нас слушају дакле они који су дошли из радозналости, или они који су се већ определили, или они који желе да се определе, сви ви што сте сад пред нама, не можете нам одрећи, морате нам признати истинску искреност и искрени напор да се истина изложи и пронађе.

ДРУГО: за разлику од осталих који се обраћају једној класи, једном сталежу, једном крају, једном племену или једној вери, наш покрет се обраћа целој земљи. И други људи говоре да се обраћају целој земљи, али тако не раде, или не

могу да раде, већ говоре, или су принуђени да говоре, једној класи, једном сталежу, једном крају, једном племену или једној вери. Али целој земљи, свима класама, свим сталежима, свима племенима и свима верама, обраћа се само један покрет, то је овај покрет коме имам част да будем на челу. То је највећа истина која се за годину дана из историје наше борбе може да извуче. За друге су постојале границе, једни су ишли код православних, други код муслимана, трећи код католика, једни код Срба, други код Хрвата, трећи код Словенаца, али ми смо ишли свуда. — И што је најинтересантије, у време потмулога рата између класа, сталежа, вера и племена, наше речи су свуда биле саслушане са пажњом, поштовањем и љубављу. (Тако је!) У време кад су појаве код Керестинца узбуђивале целу земљу, наша реч је ишла у многе крајеве Хрватске, где нема ни једног Србина, и ово што говорим вама било је и тамо саслушано са истим знацима разумевања као и код вас овде.

Те две напомене, прва, да ма како ви који слушате мислили, не можете нам одрећи истинољубље и искреност; и друга, да имате пред собом један покрет који се обраћа свима сталежима, класама, верама и племенима у Краљевини Југославији, треба да имате у виду пре него што чујете главну ствар.

* * *

Господо моја, када сам се вратио с пута из иностранства, сазнао сам да су ми другови одредили да говорим о теми: „НАШ ПУТ“. Чини ми се да ја сам то не бих одредио. Наш пут? Људи који о њему не знају упитаће се: „Како ваш пут? Зар ви идете странпутицом? Зар ви не идете путем којим иде и остали свет? Шта је онда то што радите?“ То би могло да их на први поглед одбије, да их наведе на криве предрасуде. Али кад су другови већ то учинили, говорићу дакле о нашем путу. Јер, ако има ико права да каже „НАШ ПУТ“, то ми имамо. Велика је моја дужност да то испуним, да заиста говорим о том НАШЕМ ПУТУ, јер такав НАШ ПУТ постоји заиста, пут врлетан, тескобни и тешки. Постоји заиста „НАШ ПУТ“. И пре него што пођете за „ЗБОРОМ“ морате знати куда то он мисли да вас води. И зато је право да вам се о њему говори.

Али пре него што бисмо говорили о самом том путу, морамо да кажемо неку реч о ономе што је томе путу претходило, из чега је тај пут произашао, како је дошло до тога да један мали број људи из наше земље остави утабани, истрасирани пут и каже: „Овим путем ми не можемо ићи. Морамо ићи другим путем.“ — О томе дакле морам прво да

говорим, шта је томе претходило. Нису ти људи из прстију тај пут исисали. Једна од двеју ствари морала их је за тај пут одредити: или какав интерес или амбиција, или каква неминовност.

Амбиција нас није одредила да идемо тим путем. Људи који су били у језгру тога покрета, ако су имали амбиције, нису морали да траже баш тај пут. Није посебан интерес и људска амбиција натерала њих да се реше да пођу својим засебним путем. Њима лично је било сасвим довољно да иду утабаним путем, којим иду и остали људи, па да постигну многе завидне положаје.

Друго нешто нагнало их је на тај пут: то је неминовност, нужда, сила прилика. И о тој сили прилика, која је учинила да један покрет пред лицем целог народа истиче да досадашњи путеви не воде добру, да воде пропасти, — о дубоким узроцима који су учинили да се, најпосле, дође до уверења да се морају изградити нови путеви ако се хоће да одговори стварности, о тим дубоким узроцима морам да вам говорим.

Иако је тешко говорити о тим узроцима за тако широки број људи, јер се они налазе у дубини ствари, трудићу се да та излагања ипак учиним разумљивим за највећи број људи који ме слушају.

* * *

Чудновата је ствар човек, а морамо одатле да пођемо, од природе људске. Кад сам као студент, пре скоро две деценије, у иностранству у великом палеонтолошком музеју посматрао оно што су многи векови оставили сведочанства о себи у стени, у окамењеним биљкама и животињама и ишао кроз огромни Париски музеј природних наука, био сам једног дана изненађен као ударом једне огромне светлости. У том музеју, у коме је са свих страна света велика и богата француска наука прикупила разне примерке да покаже историју живота на земљи поређану у остацима биљака, нижих и виших животиња, једно за другим, онако како наука мисла да су се поједини облици живота на земљи показивали, занет у овом зинимљивом посматрању, ја нисам ни осетио како наилазим на стаклене излоге који ће тек у највећој мери моћи да ме заинтересују. Пролазио сам прве облике живота биљака, па развој животиња, од љуштура пужева, преко риба, птица, ка сисарама. Од сваког од њих остао је по неки траг живота у камену. И одједном у истом стакленом орману, у коме су биле изложене кости од мамута, ноге риноцероса и лобања мајмуна, у истом том излогу, на једној слоновој кости, чудновата шара: први спомен о човеку! То није била његова вилица нити лобања, него споменик његовог духа, — цртеж његов једног јелена.

Док су друге животиње о себи оставиле као спомен само делове свога тела, дотле је човек траг о себи оставио својим делом, својим духом, одблеском свог духа. Човек је о себи оставио спомен урезан на једној слоновој кости: хитре облике једног јелена у скоку.

Запрепашћен сам био овим ударом светлости. Онај научник који је уређивао овај музеј, сматрао је да у ланцу, огромном ланцу твари, има само једна квантитативна разлика, спољна, бројна, по облику и тежини. Тако је уредио музеј. Нема у том музеју прекида између појаве човека и појаве животиње пре њега. Али човек га је демантовао, јер прво што је начинио био је доказ његовог духа. Један цртеж се је појавио, значи, нешто ново у природи. Све друге животиње у природи расту, плоде се, опадају и умиру; а човек види, мисли и осећа природу. То је једна огромна разлика. Друге расту, плоде се, опадају и остављају нам кости скамењене, али дошло је једно створење које исто тако расте, једе, плоди се, опада, умире, али и које мисли. Јавља се нешто ново у ланцу стварања, нешто што природу мисли, осећа и њом управља: човек.

Чудићете се ви, господо, шта је ово што овај човек говори! Је ли ово једно политичко предавање, а говори о стварима које не личе на политичко предавање. Господо, кад будете до краја саслушали, увидећете зашто сам морао да се вратим у својем предавању на основне разлике, да видите шта је човек у природи, каква је та његова вредност која се појављује, јер само тако можемо говорити о политици, о праву људског рода. Ако не будемо расчистили природне темеље, нећемо знати које су природне склоности и какав управо режим политички приличи човеку. Ја знам да још не можете да видите онај конац који се провлачи кроз мој говор, али ваша досадашња пажња доказ ми је да ћете на крају успети да потпуно схватите.

*

Драги моји другови и пријатељи, када данас погледамо народе око себе, када погледамо човечанску врсту, одмах ћемо наћи међу свима народима, који су достојни да се назову тим именом, — изузимајући дивља племена што живе расута по џунглама или степама — одмах ћемо видети извесне појаве.

Данас човечанство чини једну огромну целину, и ко хоће да говори у једном народу о томе каква му је управа потребна, мора да поведе рачуна да је тај народ део велике људске целине, и да оно што утиче на збир народа мора да утиче и на њега. Не могу се правити програми, а да се не

погледа огромни ход светских догађаја у којима је и тај народ укупчан. Многи који говоре о програмима политичким код нас, о томе не воде рачуна, као да не виде да је тај народ укупчан у општу целину за коју важе општи закони у целом свету. А многи који говоре у име извесних делова народних група, сматрају да није чак потребно обухватити ни целу Југославију, већ један њен део, и по том доносити програме и законе.

За разлику од тих „ЗБОР“, иако је национални и народни, југословенски, мора да води рачуна о огромном ходу светских догађаја, о светским приликама у које смо укупчани.

Ако ми посматрамо свој народ и друге око нас, — ако их све посматрамо пажљиво, са љубављу да пронађемо истину, онда ћемо уочити извесне чињенице: огромно врење, огромни метеж влада у свету. То није само у једном народу, то је, као што сам рекао напред, у свима народима који се сматрају достојнима да носе име народа. Ма куда се кренули пошавши из своје земље, — можете путовати кроз земље где се говори другим језиком и живи под другим поднебљем, свуда ћете морати да дођете до истог закључка. Никада се боље та истина није осећала него данас. И баш зато што се враћам са једног таквог пута, баш зато и хоћу да пред вама овде говорим о стварима, о којима сам и досад говорио, али под другим углом и под другом светлошћу.

Пре отприлике 200 година, у цивилизованом свету на западу, почела је да се све више шири и хвата корена једна филозофија, једна мисао о томе да су сви људи једнаки. Људски дух је врло радо прихватио ту мисао. Чинило му се, због жеље да тако буде, да је то већ тако. Та је мисао потпуно завладала људским духом, иако је било врло лако разликовати две ствари: једно је наша жеља, наше осећање правде да сви треба да будемо једнаки, а друго је велика и жалосна истина да нисмо сви једнаки. Из жеље да буду једнаки људи су упали у заблуду да су сви једнаки. Требало би да буду једнаки, право би било да буду једнаки, али нису једнаки. Ми знамо данас колико је то велика заблуда. Нису, на жалост, људи једнаки. Има неких који нису у стању да учине да их ни њихова деца поштују, а друге поштује цео народ. Затим, једни су здрави, други су болесни, једни богати а други сиромашни, једни паметни други непаметни, једни честити други непоштени, једни лењи други вредни. Та жеља за једнакошћу је разумљива, али су је људи прогласили стварношћу, иако она није стварност. Та мисао је дакле основана на заблуди. Па ипак, иако заблуда, та мисао је била узрок дубоким поремећајима и револуцијама у свету, јер људска мисао

је огроман покретач историје, без обзира да ли је истина или заблуда. Тако је и она учинила да се из основа поредак додавања у свету промени.

Ако су људи сви једнаки, онда ћемо направити државу која одговара тој мисли, да су људи једнаки. И полазећи од те поставке, изграђивала се *демократска држава*. Према томе, народ нека влада. А како ће народ владати? Ето, вас овде има неколико стотина, па не можете да владате. Владате на тај начин што ће гласати. Пошто су сви људи једнаки, то је глас Петра једнак гласу Јанка. Ко има више гласова, тај ће победити. На једној страни има, на пример, 1000 гласова, а на другој 999. Пошто су једнаки међусобом, то 1000 једнаких гласова вреди више него 999 једнаких гласова, то значи они ће и владати, она хиљада. У ствари, није победила цела хиљада већ онај један што је превагнуо. Да је тај један на ону другу страну претрчао, онда би та страна владала, а то значи, да у ствари онај један побеђује.

Од те мисли имамо у свету нову демократску државу, која траје — како где — отприлике 150 година

Али свет при том није видео још ово: ако смо ми људи сви једнаки а ја имам случајно више новаца, онда већ ми ипак смо сви једнаки, јер помоћу свог новца могу да прибавим себи више вредности него онај без новаца. Ја могу за новац да купим још 20, 100 па и 1000 или више људи. Значи нисам ја који сам купио, узео у најам, 20, 100. па и 1000 људи, једнак са оним кога сам купио. Људи радећи тако како раде, нису видели да стварају један поредак у коме стоји једна фраза „слобода, једнакост, братство“, а иза те фразе пружена је могућност новцу да он господари човеком. Људи су узвикивали: „нећемо ни Бога, ни Господара!“ ношени веровањем у апсолутну једнакост, у демократску владавину, али при том нису ни опазили кад су упали у клопку и постали робови, — не Господара и Бога, него новца.

Данас се у свету, господо моја, види једна чињеница велика, огромна: човек, потомак онога који је оставио у низу ланца стварања спомен о себи, који је одједном прекид учинио дијући доказа о нечем неизмерно великом и новом, о своме духу и о светлости која је кроза њ обасјала свет, тај потомак налази се тучен својим сопственим делом. Он је роб једног дела, свога дела — новца.

Новац, једна људска тековина, једна људска конвенција, уговор, влада светом. Људи су у економији, господарству, пошто нико не може да производи све за себе, рекли: „један нека ради један посао, други други, трећи трећи посао.“ У прво

време била је размена добара. Систем размене добара показао се као врло тежак, па су људи измислили један симбол, знак за посао — новац, који свако прима зато, што помоћу њега може да добије оно што му треба, јер ће онај који га прима, помоћу њега опет моћи да купи себи што му треба. Паметно су људи то урадили и на тај начин олакшали су свој живот.

Али, то што су створили, отпочело је да тежи да господари човеком. Новац је баш зато што је живот много лакшим учинио, ишао затим да загосподари човеком.

Дуго времена та му жеља није могла бити испуњена. Постојала је друга државна и друштвена организација која је спречавала да новац постане апсолутни господар. У старој недемократској држави, новац није могао господарити човеком, или је то могао у много мањој мери него данас. Ваљало је ту организацију оборити претходно, па тек потом новац долази у могућност да апсолутно загосподари човеком. То обарање неби било могуће да та организација старе, недемократске државе није задобила знаке дегенерације и покварености. И тако је с једне стране постојала тежња новца да господари светом а сав онај поредак 17 и 18 века, који је толико стајао као препрека да новац не загосподари, тај поредак дао је и сувише знака своје дегенерације, док се с друге стране људски дух заносио мишљу о апсолутној једнакости, владавине народа, демократији, гласању. Тако су се у исто време десиле промене да препрека владавини новца иструли, па нема у себи снаге да му се одупре, а да мисао људска упадне у заблуду о једнакости и поруши уз трулеж старог поретка и сваку здраву препреку владавини новца. Дошла је политичка демократија и дошло је оно чије тешке и злокобне последице, владу новца, капитализам, осећамо. Тако смо истовремено добили два нова поретка: у политици демократију, у економији капитализам, — у ствари лице и наличје једне исте ствари.

Данас кад посматрамо прилике у свету, кад проналазимо узроке незадовољства у свету, кад анализирамо и испитујемо откуда то незадовољство свију цивилизованих народа, свију народа који чине саставни део цивилизованог човечанства, онда ћемо код свих наићи на једну исту ствар: *народи и појединци дубоко су незадовољни тиме што је човек постао мања вредност од новца.* (Аплаус и бурно одобравање.) *Новац је постао велика а човек мала вредност.* Првобитно је новац створен да служи људима, а данас људи служе новцу. (Тако је, аплаус) Уместо да помогне животу и олакша га, видимо како новац загорчава великој већини људи живот. (Опет дуготрајно одобравање.) Тако је човек, као човек, сведен далеко од оне своје праве, природне, основне вредности.

Кад смо први пут у историји стварања и промена животних облика приметили да је с човеком дошло нешто ново, дух његов, приметили смо да га нисмо видели као парче кости код мамута или ноге код риноцероса, него као велику светлост која је обасјала свет, као нешто што је намењено и саздано да мисли, да осећа и управља природом. А ето, тај који је за то дошао, постаје роб свога дела. (Тако је.)

Да ви, драги пријатељи, небисте помислили да је то само једна фраза, празна реч, лепо и китњасто исказано, хоћу да вам објасним да у основи целог незадовољства лежи исти случај: људи су дубоко незадовољни тиме, што је њихово дело постало већа вредност него сами они.

Ако погледате прво свој социјални и економски положај, ако сте занатлија или земљорадник, радник, трговац, лекар, човек који живи од свога труда једном речју, изузев оних којима је омогућено данашњим поретком да без рада могу живети, ви осећате да се сви ваши напори, стремљења и жеље, оправдани и чисте, сукобљавају са једним немилосрдним, бесмисленим, безверним и бескарактерним господаром — новцем.

Ако сте земљорадник, посејали сте семе и очекујете жетву. Ако роди много пшенице то вам неће ништа помоћи: много пшенице мало новаца. Многи људи гладују, а код вас има хране која се ипак не тражи: и тако и они гладују и ви не добијете довољно да одговорите својим обавезама. Између вас и ових других је — новац.

Ви сте радник, хтели би да радите, могли би да радите, посла има колико ваше очи виде. Ако погледате путеве, реке, канале, руднике, творнице, шуме, свуда има потребе, а и ви бисте сами хтели да радите, да на тај начин поштено себе и своје одржите, да одгојите своју децу. Али и ту је пара — новац. (Буран аплаус.)

Занатлија сте, ви сте научили да честито радите, прерађујући сировину, али се ваша роба не тражи, а поред вас пролазе голи и боси којима би ваше прерађевине требале. Између вас и њих — новац. Ви произведи -- неможете да продате, онај без новца не може да купи и тако редом у свету. Нико од тога гвозденог закона да буде слободан. Чак и они којима та владавина новца данас користи, сутра могу осетити ону другу страну, сутра могу видети да нису ни они господари, већ новац, који и над њима своју гвоздену владавину још те како може да испољи. У тој владавини новца, разуме се, купује се све. Нема људскога позива, нема људске врлине која нема своју цену. Појединци покушавају да се уздигну изнад тога, али опште мерило је оно што пада у очи и о томе овде говоримо. (Одобравање.)

Људи су свесни свог дубоког пада. А осећају му и страшне економске последице. И та свест о данашњој стварности и осећање њене штетности, бесмислици и моралног унижења, изазива струјења и покрете. Види се како би с таквим поретком требало прекинути, небили се дошло до једног који би боље одговарао природи човечијој и његовим стремљењима. Престао је човек и човечност да буду мерило у савременом животу: новац је мерило. Да ли ће се нешто радити или неће, не одређује потреба човекова, већ новац. Да се нешто ради што штети људима, што је за њих убитачно, узрок је опет — новац. Зато има огромна потреба истинских у свету незадовољених и других који се на штету човекову задовољавају, јер није у питању стварна потреба човекова, већ новац.

То дакле дубоко осећање да је човек изгубио од свога достојанства, од своје среће, од свога основног прохтева за миром и ведрим животом, прожмао је све људе, вере и нације овога света.

Огромни нереди последица су свега тога. Док људи не пронађу излаз, већ га траже, судар између разних праваца неминован је, и уколико су они уверени, да је што пре потребно наћи излаз, — а да га они већ имају, у толико су судари јаки, немилосрдни.

А људи имају државу, људи не живе као стадо. Нисмо ми стадо неорганизовано. Ми смо организовано друштво, имамо државе, али те државе не врше своје улоге; не само да кроз њих човек не влада, но и оне су поданице новца. Држава би требала, то је њена улога, да направи реда у људским односима.

И ако су људи упали у један поредак који им наноси тешког вреда, који не одговара њиховој природи и њиховом успињању, онда је такав поредак нечовечан.

Држава би, дакле, требала да се ту осети, да у том поретку уклони све оно што човеку, његовом одржању и његовом растењу смета.

Чим је утврђено да је човек изгубио своје место у свету, да новац више вреди од њега, држава би требала да врши своју улогу.

Ми смо већ видели да је стара недемократска држава имала такво устројство срачунато на то да човека и његове веће вредности одржи изнад новца. У њој један ратник је по организацији државе више вредео од новца, па ма како он без новца био. Исто тако је било са вредностима духовним, као и са свима које су биле у тешњој вези са функцијама државе. Али тај првобитни облик старе недемократске државе је био оборен, и пре него што је био оборен, био је иструлео, јер

су све те привилегисане функције постале наследне, па засобом имале везано богатство. Ово их је пак одвојило од рада и борбе и предало их задовољствима и уживању — покварености, тако да су људи отпочели с правом да се буне против привилегија за које нису спајане никакве одговарајуће вредности и заслуге. *Али нова демократска држава, обарајући старе неједнакости, није видела да ће сад човек да остане без икакве заштите пред владавином новца, јер му сама она није у стању ову заштиту да пружи, пошто је баш њен механизам такав, да њом самом новац одмах завлада.*

И тако не само да новац влада човеком, већ и самом његовом државом.

Те две чињенице могли смо да видимо широм целог света, код свију народа и држава, свуда. Нисмо могли да их видимо, ако нисмо хтели да их видимо, али ако сме хтели да их видимо, ако смо се удубили у суштину ствари, онда смо их видели.

Суштина дакле ових струјања незадовољства, нереди и револуција, данас је у свести, у дубоком незадовољству које има човечанство пред чињеницом, да је човек постао мања, а новац већа вредност; и друге чињенице, да државе нису у стању да заштите човека, него и саме робују новцу, и притискују човека свом тежином свога апарата. И оне не служе на помоћ него на одмоћ. У томе је дакле суштина.

*

Било је потребно да вам читав сат говорим да видите зашто ми имамо **наш** пут, и зашто је наш пут баш овај о коме ми говоримо, а не који други. У тражењу тога пута нас је руководила само једна жеља: пронаћи га по сваку цену. Није нам била жеља за нас лично добити добар положај, постати министар или народни посланик. Која нам је корист и постати то у несређеним приликама, у огромном незадовољству. Добро је то бити народни посланик и министар у организованој чврстој држави, као што је лепо имати чврсто сазидану кућу. Седети пак у грађевини склоној паду исто је што и бити на високом положају у несређеној држави међу незадовољним народом.

Није наша жеља да се дочепамо власти. Да нам је то била жеља, нисмо морали толико да мислимо..... (Тако је.)

Решити за наш народ и за нашу земљу то основно питање које васцели свет потреса, утрти то огромно незадовољство које прожима све народе и државе, пронаћи пут, прави пут како ће човек постати већи од свога дела и како ће државе бити ослобођене од владавине новца, то је био наш циљ. Зато је било потребно да вам излажем, шта нас је нате-

рало на тај пут, који су узроци великог, огромног светског незадовољства, кључања и превирања, и како ми гледамо на то. Тек онда ћете бити у стању да разумете зашто је баш овај наш пут једини и прави.

Ви, који сте ме пажљиво слушали, мораћете уочити шта ја то мислим. Демократија омогућује владавину новца. Ја ћу вам то и показати примерима које сте ви свакако у свом свакидашњем искуству доживели и можете оценити да ли су исправни или не. Демократија полази од тога да су сви људи једнаки, да је један као други, да се не разликују. Колико је то по себи неразумно решење, већ смо на то указали, али на овом питању се морамо још задржати. Учинићу ово због тога што, поред свих доказа, још има људи који се заварavaju речима. Многи мисле када се каже демократија, да то значи владавина народа. Да рашчланимо, да видимо да ли је то заиста владавина народа, да ли демократија може заиста да ослободи човека од владавине новца

Нисмо ми зато да уништимо новац, да кажемо: „вратимо се поново на систем размене“. И у нашем поретку новац мора постојати, али тај новац мора служити човеку. Новац мора бити тај који служи моралу, етици, култури, здравим економским циљевима, а не да буде божанство коме се све од реда клања. (Тако је!)

Да ли је демократија та која може да направи реда? (неко мора да направи реда). Јер данас имате неред моралног, правног, економског, политичког, културног, каквог хоћете. (Тако је!)

Ко је тај што има да направи ред? То је држава. Да видимо да ли демократија кад завлада државом може да направи реда?

Многи људи кад говоре о демократији кажу: „ето, пре рата како је то било лепо, ведро, тихо, слатко живети у свету, а владала је демократија...“ Кад они то говоре, заборављају да треба времена да се клице једне болести развију. Ако се ја данас заразим бацилима тифуса, онда се тај тифус не појављује одмах, то дуже времена траје. Ја сам весео, играм, скачем, проводим се, и ако у мени букти зараза тифуса. Тако је и са нашим предратним демократским државама. У њима се развијала клица болести која је у светском рату букнула.

До рата су је носиле са собом и изгледале ведре, тихе. Прилике нису биле такве да се то могло показати, а то није могло бити због следећих опште познатих чињеница:

Ми, Европљани, живимо у привредно повлашћеном, најкултурнијем делу света. Европа је, благодарећи историјском развоју, била носилац капитализма. Четири континента пла-

ћала су данак — порезу — петом континенту — Европи. И благодарећи томе, што смо ми, Европљани, имали повлашћени положај, ми смо се врло добро осећали, уживали, били задовољни, и то не само Европљани из капиталистичких земаља, него и ми код којих капитализам није добио онај развитак као у осталим земљама Европе. Наши аграрни производи добро су се продавали у суседним државама, јер им је четири континента плаћало данак.

Непосредно пред рат и у рату то се изменило. Европа је постала ратиште. Неколико десетина милиона произвођача отргнуто је од своје земље, радници су отргнути од својих чекића, занатлије од својих тезга, трговци од својих дућана. Дата им је пушка у руке и они су постали борци, ратници. Европа није била у стању да себе исхрањује, почела је да тражи робе и постала је увозник робе са осталих континената. Тако су почела да ничу индустријска предузећа на осталим континентима, да се подижу фабрике, да се подиже и гаји стока, да се разрађују пуне земље, да би нас, Европљане, ратнике, исхранили. А кад се сврши рат, ми већ нисмо имали за кога да производимо, Европа је изгубила своје пијаце у свету. Тако се пореметио однос у свету и показало се да четири континента не плаћају више данак петом континенту — Европи; да је она изгубила своје пијаце и да има развијеније индустрије, више радника, више средстава за производњу у свету него што је потребно. И тако се, браћо моја, на делу показале зле последице капитализма; болести коју смо носили преко 150 година. Осетили смо добро то, болест је букнула, болест коју су изазвале клице, које смо, без свести о њима, у себи носили. Патили смо од тешке, од огромне болести, о којој сам вам напред говорио, а коју дотле нисмо, због нарочито повољних прилика у којима смо живели, осетили.

Сад, господо, кад то имате у виду, морате знати да је, благодарећи том огромном поремећају у свету, неред букнуо на све стране.

Неко је требао да успостави ред. Капитализам као економски поредак има у политици своје сараднике: демократију и парламентаризам. То није савез по вољи, него по сили прилика. Не иде један без другог. Никад у свету нема капитализма без демократије и нема демократије без капитализма. Те су две ствари за читаво време повезане. Није само историјски, да то тако буде, заједно су се појавили, заједно болују и данас се заједно налазе на самрти. Они су тесно, логички повезани међусобом.

Остављајући то на страну, ја ћу да пређем на наше стање. Имате дакле неред а треба вам ред. Свуде се чује: „реда

нам треба“. „Желимо да човек буде већа вредност од новца“. Ви хоћете реда, ви хоћете да народ постане мерило државне политике. Може ли демократија и парламентаризам да вам даду реда? Не могу. Не само да не могу, него по себи самима, по своје систему, демократија и парламентаризам носе неред. (Тако је, одобравање.)

Не, браћо моја, да ја то говорим само као речи, но вас молим, да ви сами испитате свој сопствени живот. Окрените се, упитајте и погледајте у свом крају зашто влада није решила велика народна питања. Одмах ће вам доћи као одговор оно што вам ја говорим: демократија и парламентаризам баш доносе неред.

Остављајући наше прилике, јер изгледа да су демократија и парламентаризам били код нас прекинати, погледајмо друге народе, погледајмо Француску и Сјед. Амер. државе. Питајте друге народе, који нису имали прекида демократије, да ли је бар код њих она направила реда, и видећете да исте појаве — и у тим државама — царују. И тамо се неспособни и лењи чиновници унапређују због партије, и тамо народни посланици намештају и премештају чиновнике, без обзира на опште циљеве. Свуда је у свету тако.

Погледајте Сјед. Амер. државе, оданде је Линдберг побегао. Линдберг, младић који се сам на свом авијону усудио да веже два континента, у Америци проглашен је националним јунаком, а та Америка није била у стању да га заштити, да му гангстери децу не краду. Не само да је побегао из Америке, него када се је у једном малом пристаништу укрцавао на једну теретну лађу, на прошли католички Бадњи дан, новинарима који су га запитали зашто одлази изјавио је: „Идем у Европу: изгледа да се тамо више поштују закони“.

Како то, да се у једној великој демократији — где се сви бирају и о свему гласа, како да се у тој земљи не поштују закони? Заинтересовани овим испитивали смо узроке зашто се не може велика америчка демократија, чија полиција располаже огромним средствима, добро организованим људима, блиндираним аутомобилима који су повезани радиом, због чега ова велика демократија није у стању да се бори са гангстерима. И дошли смо до закључка да се не може борити због — гласања. Сваки гангстер располаже великим утицајем на гласове. Кад може да држи под страхом јавне барове и кафане, који му плаћају 10% од бруто прихода, онда сигурно да тај исти гангстер има могућности да наређује за кога ће да се гласа. Благодарени томе што је господар новца и гласова, он је врло велики, врло важан политички чинилац. Људи у Америци знају ко је гангстер. Знају му кретање, стан,

пријатеље и пријатељице, и фотографишу их, али га нико не сме да ухапси. Кад случајно гангстер број 2 убије гангстера број 1, онда на место гангстера број 1 долази гангстер број 2, а на место гангстера број 2, гангстер број 3. И тако поједини гангстери долазе редом али гангстеризму као систему нема краја у демократији, као што демократска Италија није била у стању да се бори са мафијама.

Није, дакле, само код нас демократија неспособна да решава тешку данашњу кризу, да врати ред и поредак, да уздигне човек изнад вредности новца. Кад би то било код нас тако а у другом свету друкчије, онда би казао, наша демократија не ваља. Међутим не могу уопште да говорим о демократији као систему из кога би ред произлазио. Демократија није у стању да ослободи човека испод власти новца, да ту власт новца ограничи; није у стању јер је новац у политичкој демократији огромно и моћно оружје против кога ни један демократски политичар није у стању да се уздигне.

Ви знате, уосталом, шта коштају избори. Ту треба ради-ти, трчати ради скупљања гласова, стицања власти. А за све то ваља наћи новаца. Да, новац треба наћи, јер је мали број људи, политичара, који су у тој мери схватили важност своје улоге, да нису били присиљени пре свог избора пактирати због новца са разним интересима, које су морали после да штите. Власт се у демократији без новца не може замислити. Зато он господари. Зато је демократија богом-дани систем и поредак за капитализам, за владу новца. Зато су се демократија и капитализам заједно појавили, зато заједно болују и зато се заједно налазе на болесничкој постељи.

*

Међутим, има и других, који нису демократи, а који кажу: „и ми смо противу капитализма“, „и ми смо за ред и за владавину велике политике“. Један од тих праваца испољује се у свету под називом добро познатим као лењинизам — бољшевизам. И они кажу: „јесте, тако је, новац је опасна ствар, капитализам је опасна ствар, ми хоћемо борбу против њега, водимо је!“ И они је воде. Они су заиста, у Русији, ослободили човека од владавине новца: одузели су и покупили све капитале. Сад држава капиталима располаже.

Али онда настаје једна друга ствар, онда настаје једна велика општа беда, сиротиња и невоља, какву смо у пракси, у некад словенској Русији, видели за ових последњих 17 до 18 година. Морамо да признамо, да су и они, на свој начин, хтели да спрече владавину новца, али су у исто време повредили опште интересе, уништили огромне вредности, учинили да само једне године више милиона људи помре од глади. Истина, они

имају права да кажу: „код нас новац не влада људима“. Они су направили сатрапску, свемоћну, тиранску организацију која даје сваком како стигне, по кашику, две, три. Они су одиста водили борбу против свемоћи новца, али на такав начин, да су уништили огромне вредности, расипањем богатства и огромним жртвама. Никад у историји људској није побијено толико света као у Русији, никад их толико није од глади умрло као у Русији, и никад их толико није било повређено у слободи, части и достојанству, као у Русији. Шта су они урадили? Уништили су приватну својину, покупили све и не дају ником ништа. Држава је покупила све код себе и дели свакоме по кашику, две, три, по картама, по нарочитим мерама.

Тако имамо два система: демократско-капиталистички и бољшевички. За онај први, видели сте његове невоље и недаће. Видели сте зашто се тим путем не може ићи, а за овај други видели сте и сами, а и опет да видимо, да ли је добар?

И они су пошли од тога да су сви људи једнаки, али су казали: „да не би новац учинио да неко буде јачи, узећемо новац од свих а сви ћете постати државни радници, државни војници, државни намештеници“. Све је у огромној мери етатизирано, концентрисано у државним касарнама, у огромним државним радионицама и предузећима, у великим колхозима или совхозима. Они су решили да ће се све радити по расписима, чак и земља. Али такав рад не даје резултате. И што је главно, та земља даје сад мање просечно приноса по једном хектару неголи пре 24 године, кад се је радило примитивним справама. Тамо се све ради по расписима, који долази из центара, без приватне иницијативе. Али су зато сви постали државни радници, државни војници, државни чиновници. Услед тога је подбацио степен корисности човека, јер човек и земља нису били у стању да даду толико добара, колико су некад давали. Услед тога поретка двапут за 17 година завладала је страховита глад, онаква глад какву анали светске историје нису забележили.

Тај систем је тада рекао: „постоје многе потребе овог народа: ми ћемо просећи многе канале, подићу велику индустрију, извршити електрификације, предузети велике јавне радове“. Иако је тамо новац престао да влада, завладала је међутим једна тиранска организација, са каквом се човек, његово достојанство и природа не могу помирити. И тако су у том систему настали огромни јавни радови.

Али то није ништа ново у историји. Увек када је било бесправног радништва, када је било јефтиног радништва, када је човек мало вредео, онда су се такви велики радови у историји људској појављивали. (Тако јел!). Зар нису египатски фа-

раони имали огромне јавне радове, пред којима се ми и данас осећамо мали и с дивљењем застајемо?! Зар нису имали савршен систем канала и огромне своје пирамиде, које данас небисмо могли без великог богатства ни да порушимо. Тако вам је данас у совјетској Русији. И онде ничу велики радови. Радник је јефтин, јер човек у очима државе не вреди много и не стаје много. Зато се тамо гради друга, паралелна, сибирска пруга, која треба да буде много краћа и која иде кроз крајеве од којих у некима влада стална зима. На тој прузи ради огроман број радника под тако рђавим приликама као право бесправно робље. То су кулчари који претстављају у очима државе број. Рачуна се да их је од почетка ових радова умрло 300 000. (Као кад бих ја имао 3,000.000 динара прихода па ако изгубим 300.000 динара што бих рекао: зарадићу само 2,700.000). 300.000 људских живота за њихову организацију то није вредност с обзиром на оно што ми говоримо, то је један број, јер тамо човек није вредност. Држава је вредност, држава свемоћна, тиранска, сатрапска.

И тако имамо демократију у којој човек није вредност, већ новац. Имамо бољшевизам у коме човек није вредност — већ држава. Ми не можемо ни на једну ни на другу страну, јер кажемо: „човек је вредност“ (Бурно одобравање.) Морамо наћи такав поредак, такву организацију поретка, где ће човек бити на првом месту. И тражимо је.

Па где да је нађемо? Диктатура? Људи веле, диктатура је опасна ствар. И ми такође кажемо да је диктатура опасна ствар. Као краткотрајна, пролазна ствар, она може да постоји само као прелаз између два разна времена; као пролазна, и под нарочитим условима, она може бити неопходна и корисна, иначе је бесмислица. Али и онда она има великих недостатака. Страшна је и диктатура људи који бар Бога над собом признају. Како тек мора бити страшна диктатура људи који над собом ни Бога не признају? Диктатура која влада народом, али свесна да има изнад себе једну свемоћ, пред којом има да одговара, пред којима је мала у свој својој свемоћи, — има моралних закона. Међутим диктатор који над собом не признаје Бога, који јавно исповеда своје неверовање, односно своје веровање да над њим нема никакве веће силе, то мора да је страшно, јер тај који јавно исповеда да ником низашта нема рачуна да полаже, — не зна за моралне законе.

Ма како да верујете, морате признати, да ћете се другачије осећати под руком која над собом признаје моралне законе, него под руком која их не признаје и која не признаје никакву вишу моћ. У Русији баш имамо тај случај. Зато је човек пред свемоћи државе и организације мала ствар, зато

није утицајан, зато су у Русији милиони људи могли бити поубијани, зато што човек, као човек није имао своју вредност. Ви нисте ни у сну у стању да замислите оне невоље и понижења кроз које човек у бољшевичком режиму пролази. Да вам наведем само једну ситнију чињеницу: Московска „Правда“ доноси допис из једне колоније радника запослених баш на изградњи сибирске пруге. Тамо раде депортирани људи, који су из разних разлога упућени на присилни рад. За њих постоје опште баракe у којима људи станују измешани са женама. Поводом тога „Правда“ износи да је крајње време да престане окрутност заповедника логора, који наређују да жена једног радника спава у једној другој бараци с туђим људима.

*

Када смо тако поставили проблем, с једне стране нећемо владавину новца, хоћемо да човек дође до изражаја који треба да има у друштву, кад смо на другом месту казали, да је држава та која мора да му ту вредност прибави, кад смо доказали да је бољшевизам увукао човека из канџа новца у канџе сатрапске тираније, настаје питање шта ми хоћемо?

Наш пут је јасан. Ми хоћемо владавину народа. прво због тога, што уместо човек да буде вредност, данас је новац вредност. Ми хоћемо да завлада влада општедржавне, општенародне политике, уместо ситне и мале партијске, кликашке и котеријашке политике, јер само тако ће човек постати већа вредност од новца.

Ко може да је да? Политичке странке не могу да је даду. Оне су израз демократије, оне су се с њом развијале, разболеле и оне се с њом налазе на болесничкој постели.

Ко може дати ту владавину поретка, рада, права и благостања? То могу дати само праве, природне, исконске, невештачке организације. Странке су вештачке организације. Нама требају природне, исконске, организације, које постоје од вајкада, од када постоји подела рада, откад један човек — земљорадник оре земљу, занатлија ради свој занат, трговац води трговину, и тако редом. Те организације, то су сталежи, праве народне организације. Природне, нико их није правио. Нико није позивао земљорадника да постане чланом земљорадничког сталежа, али је он то већ од свог рођења и биће до краја живота. Ни радника нико није позивао да буде чланом радничког сталежа; ни занатлију, ни трговца. Сталежи већ постоје. Ми хоћемо и смемо, и можемо једино тако очекивати да дође велика влада реда, правде и благостања, морални поредак, економски поредак, само тако, ако до изражаја у држави уместо странака политичких, дођу праве народне организације — сталежи. (Тако је, живео, аплаус.)

Ако они буду упитани о томе како држава има да буде уређена, доћи ће као природна последица поредак који ми тражимо. Ту ће новац остати својина појединаца. Али ће постојати хијерархија друштвених сталежа, која ће да онемогући и да исправља владавину новца. Новац неће моћи да има онај утицај који има данас, свемоћан, тирански сатрапски. И у сталешки уређеној држави служиће се новцем, јер је и право и треба да се служи њим, али новац неће владати народом. Сада новац влада политичким организацијама у демократским државама, јер политичке организације требају гласаче. Сталежима не требају гласачи, они имају своје чланове који су већ ту. Странке морају да траже гласаче, да трче, (бурно одобравање аплаус), а да би трчале морају имати новца, морају направити пакт и са ђаволом. Код нас тако бити не може и неће смети да буде тако. Не може да буде већ и због тога, што су сталежи таква организација, природна, невештачка, стална, нетрениута и нераздрузгана, и због тога новац нема онај значај који има у демократским странкама, које су носиоци демократије.. *

Принуђен сам да завршим, па вас молим на завршетку да вам две ствари кажем, две ствари које имају везе са посебним нашим приликама о којима и сви наши људи треба да се изјасне.

Ми имамо Југославију. Ту Југославију сачињавају Срби, Хрвати и Словенци, а требају да је сачињавају и Бугари. (Дуготрајно одобравање и узвици: живели Бугари!) То је права, крајња, стална и, надајмо се, вечита Југославија. Али ова задња етапа није још дошла. Ми имамо тек ову прву Југославију, која, да тако кажем, још има тешке порођајне муке.

Наш покрет је југословенски покрет. Самим тим он је јасан и својим именом каже шта мисли. Он сматра Хрвате нераздвојим саставним делом југословенске мисли. Не може да се замисли судбина Срба раздвојена од судбине Хрвата. (Дуготрајни аплаус и узвици: тако је!), *баш зато што је у прошлости тако било* Та прошлост дала је пример како изгледају засебне српске, хрватске и словеначке државе. То су државе које се могу створити али које немају дугога века. Ни један покушај није трајао више од 200 година. Ни Срби нису могли одржати државу више од 200 година, ни Хрвати, у чистом облику, као самосталну засебну државу, а исто тако ни Словенци, ни Бугари. То је закон. Не могу Срби, Хрвати и Словенци сами за се, сваки понаособ, да направе чврсту државу. Могу да покушавају и успевали су, али се то рушило као куће од карата. Има само један начин да створе чврсту државу: под једним државним кровом. Зато ми кажемо: „ми смо југословенски покрет.“

И кад данас има велики број Хрвата који су незадовољни, можемо им рећи: „нисте само ви незадовољни, зар ви мислите да је у овој земљи Србима боље? Пођите по појединим српским покрајинама, па ћете видети да и тамо постоји оштро незадовољство. То значи да оно није само ваше него опште“. За опште незадовољство, општи лекови. Оно што ће помоћи Србима, помоћи ће и Хрватима. Једни исти лекови — једно исто решење.

Али и Хрват каже на то: „Ја сам као Хрват незадовољан“. Ако ви као Хрват говорите, рећи ћемо, па сте незадовољни, а то се незадовољство састоји у томе што тражите правду, то је управо баш оно што и ми тражимо. То је дакле заједничко незадовољство. Код вас се то друкчије зове, а код нас друкчије. И ако је то незадовољство нешто што се са Југославијом, као целином помирити може, онда је то и наше незадовољство. Сачувај нас Боже, ако се то не може помирити са Југославијом, са огромном чињеницом, јер онда од разговора и договора споразума не може бити. А ако је опште незадовољство у Југославији онда је управо оно што и ми осећамо.

Свуда у чисто хрватским крајевима где смо говорили, а где нас раније ни један Хрват није слушао, говорили смо: ето, господин Мачек, зовете га својим вођом, шта вели он о Југославији? Нека каже: „има једна земља, зове се Југославија: то је моја земља, — од Марибора до Бевђелије и од Суботице до Котора, то је моја земља.“ Нека он то каже и одмах ће цела ствар другачија постати. Нека он то каже па неће имати ским да се споразумева: овладаће Југославијом. Не може он владати трећином Југославије, а може целом Југославијом. (Живео Љотић.) Али да би могао владати, он је мора осетити као целину. Не може владати ако је не осети и не види, или ако види само једну трећину Југославије. (Тако јел) Нема тога ко ће му иначе моћи дати да влада.

Онда кад он буде владао у Југославији, решаваће сва незадовољства, па и хрватско. *Нема онда опасности да баш он решава то питање, када претходно осети Југославију као целину. Нема никаквих препрека да га баш он решава, али ће онда бити само собом решено, јер оно није решено што ову реч, његову, коју тако жељно чекамо да чујемо, не чујемо.*

Тако се само може решити „Хрватско питање“. И кад сам то говорио у Загребу, пре неку недељу, баш овако и баш овим речима, из првих редова прецуне дворане дошла ми је само ова упадица као потврда моје мисли: „или тако, или никако“.

Тако сам вам рекао како мислим о такозваном хрватском питању.

Сада да кажем како ћемо ми успети са овим нашим гледиштем, како ће ова наша мисао бити остварена. Многи од вас каваће: „ово није рђаво, али која корист кад сте далеко од власти; да би се ово остварило, треба радити, треба бити на власти, а ви сте далеко од ње“.

То питање како ће се доћи на власт није само моје, оно је и ваше, т. ј. то само од мене не зависи већ и од вас. Да би једна мисао могла да се оствари, потребно је, прво, да је она јасна и разветна. Ми такву мисао имамо. Нисмо је из прстију исисали. Са љубављу смо се наднели над огромном кошницом људском што тако неуморно жубори и ромори. Пошто смо такво питање себи поставили са љубављу и избацили сву себичност, ми смо ту мисао из живота и стварности изнели и својом прогласили.

Али није довољна само мисао. Да би једна мисао била остварена, треба и снаге. Ми мисао имамо и сада купимо снагу. Како је купимо? Не трчећи за гласовима и гласачима, за том „плевом“. Не трчимо за гласовима, већ идемо за правом снагом.

Сада објављујемо мисао своју, чинимо је познатом људима, људи је слушају. Код неког клица мисли падне и буде примљена, код других падне и угине. Али тамо где клија, она носи снагу. Та снага се купи без хуке, без буке, без вике, без ларме, као што бива и на њивама нашим од сетве до жетве. Од сејања до жетве снага се сакупља. Тако ми сејемо мисао своју на народну њиву поорану невољом, и та мисао, једном посејана клија, расте и буја и донеси снагу — не гласове, већ борце. Наша мисао постаје и њихова мисао. Зрачи око себе, умножава се, — пушта нове коренове, бокори се. Кад бисте упитали: „колико таквих људи можете да сакупите?“ одговарам вам: „Не знам колики је тај број, али он сваког дана расте“. Нама за недељу дана долази по хиљаду нових бораца. Ти људи нису гласачи што данас гласају овде а сутра на другој страни. Наша мисао постала је делом, а наш човек њен садруг.

Онима који врте главом, неверујући у снагу већ у број, ми кажемо: „ко ствара историју? гласачи или борци?“ И поручујемо нашим борцима: „ви што се борите, што се жртвуете, што се заносите, ви стварате историју“.

Наша снага не може да се заклони, она се већ осећа, она има утицаја на друштво. Ми смо већ успели да натерамо, који не мисле као ми, да говоре као ми. Они попуштају у својим мишљењима и почињу да говоре језиком који дотле нису знали. Зар ми се није дешавало да прочитам како један министар говори: „ми хоћемо на сталезе да се ослободимо“, а други: „нама не требају гласачи!“ —?

А и број, Бога ми, расте. Као што сам овде у Новом Саду, пре годину дана, једва имао кога да ме слуша, тако и свуде другамо. Али зато сад нема места, где звикајемо наш састанак, да народ не дође са великом пажњом. И да нам одмах после прави борца приђу.

А многи кажу: „да направимо национални фронт: ви сте Југословени, има још Југословена, да се скупе сви Југословени!“ Кад би нам било стало до површних успеха, ми би заиста могли, без равмишљања, главашке да потрчимо тамо. Али ви сте видели колико је наш покрет из велике дубине потекао. Не ради се о томе хоће ли бити на власти Петар или Јанко, хоће ли бити ова или она странка, него хоће ли бити дубоке промене за којом ствари саме теже; хоће ли ред, правда и благостање да завладају? Ако тај фронт може то да ураду, онда и ми хоћемо. Ако не може, онда нећемо.

Зато ми кажемо: „*Ово је наш пут и само овим путем можемо ићи* (Дуготрајни аплаус и усклици: твко је!) *Ако има још кога ко може шим путем поћи — у добри час!*“ (Живео Љотић, дуготрајни аплаус)

